

Шот А.П.

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА СТАН ДЕБІТОРСЬКО-КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВЩИНИ

У статті розглянуто причини фінансової кризи в Україні, фактори, що сприяли падінню рівня національної економіки. Здійснено аналіз структури та динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Львівщини. Визначено чинники фінансової кризи підприємств, причини та наслідки кризи неплатежів, дана оцінка стану розрахунків з дебіторами та кредиторами. Для підвищення рівня ділової активності підприємств Львівщини запропоновано використовувати сучасні методи управління заборгованістю та оптимізації витрат.

Ключові слова: дебітори, кредитори, заборгованість, фінансова криза, розрахунки, управління дебіторською заборгованістю.

Постановка проблеми. Політична ситуація в Україні є одним із основних факторів фінансової кризи, яка розбалансувала діяльність більшості підприємств та обмежила можливості впливу його керівництва на фінансові відносини, сприяла розриву міжрегіональних та міждержавних зв'язків, звуженню зовнішнього і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, втраті потенціалу виживання, що полягає у хронічній неможливості здійснення фінансового забезпечення господарської діяльності, і що найважливіше, спричинила для більшості підприємств загрозу неплатоспроможності та банкрутства.

В економіці будь-якої країни дебіторська заборгованість є одним з негативних явищ оскільки її виникнення може збільшувати розміри кредиторської заборгованості підприємства, а питання дебіторської заборгованості є дуже важливими та актуальними для сучасного підприємства. За таких умов важливого значення на сьогодні набуває стан розрахунків з дебіторами та кредиторами на підприємствах України та Львівщини зокрема, а також вплив внутрішнього і зовнішнього оточення на платоспроможність підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували теоретичні та практичні аспекти фінансової кризи та її вплив на стан розрахунків підприємств з дебіторами та кредиторами слід назвати: І.О. Бланка, Л.О. Лігоненко, І.В. Кривов'язюк, С.В. Возного, А.В. Ружицького, О.М. Скібіцького, В.І. Єфименка, В.Г. Лінника, Таффлера, І. Романа, У. Бівера, І. Георгіца, та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій із даної теми, актуальним завданням залишається дослідження стану дебіторсько-кредиторської

заборгованості підприємств окремих регіонів. Важливим є дослідження впливу факторів, які спричинюють її зростання, задля попередження кризи неплатежів, підвищення ділової активності підприємств, наповнення місцевого бюджету.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідити вплив фінансової кризи в Україні на стан розрахунків з дебіторами та кредиторами на підприємствах Львівщини. Основними завданнями є провести аналіз дебіторсько-кредиторської заборгованості, визначити фактори впливу на стан розрахунків та дати оцінку платоспроможності підприємств.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасний стан економіки України характеризується економічною та політичною нестабільністю, некерованими інфляційними процесами та іншими несприятливими для розвитку економіки України та регіонів чинниками.

Серед основних факторів, що зумовили негативні економічні тенденції, були анексія Криму та воєнні дії на Сході України з втратою частини Донецької та Луганської областей, де зосереджено основний видобуток вугілля в Україні, значне виробництво металургії та хімічної промисловості; відсутність інвестицій в Україну через реальні загрози повномасштабного військового вторгнення; девальвація національної валюти майже на 100% (співвідношення курсу долара станом на 01.01.2015 року до 01.01.2014 року) (табл. 1). Падіння ВВП, за підсумками 2014 року згідно з даними Державної служби статистики складає мінус - 6,8% [2].

Крім вище перелічених подій 2014 року падінню економіки сприяли попередні 2012-2013 роки, в яких ріст ВВП був відсутній (від 0,0% до 0,2%), і це як наслідок попередньої глобальної світової фінансової кризи 2008-2009 рр. До цього призвело неефективне управління економікою, корупція, відсутність інвестицій в розвиток економіки та реформ.

Таблиця 1

Офіційний курс НБУ за основними видами валют у 2013-2015рр.*

Види валют	Курси НБУ		
	На 27.12.2013р.	На 01.01.2015р.	На 31.12.2015р.
Долар США	7,93	15,76	24,0
Євро	10,93	19,23	26,22
Російський рубль	0,24	0,30	0,32

* Складено автором за даними [1]

Спад виробництва промислової продукції лише у 2014 році склав 10,7% відносно 2013 року (у 2013 р. - 4,7%). У галузях промисловості спостерігалася подібна ситуація : у видобувній промисловості - спад на 13,7% (у 2013 р. ріст на 0,4%); у переробній промисловості - на 10,1% (у 2013 р. на 7,7%); у металургійному виробництві – на 30% (у 2013 р. на 5,8%); в машинобудуванні - на 24% (у 2013 р. на - 17%) [2].

У 2014 р. і зафіксована офіційно рекордна для України інфляція у розмірі 24,9% (у 2013 р.

інфляція складала + 0,5%). На рис.1 подано динаміку індексів інфляції та цін виробників в Україні на 1 січня починаючи з 2010 р. (наростаючим підсумком).

Слід зазначити, що вже станом на 1 грудня 2015 р. індекси інфляції та цін виробників склали відповідно 204,7% та 229, 0 %. Індекс цін виробників випереджає індекси інфляції, що свідчить про тісний зв'язок між ними (коефіцієнт кореляції складає 0,97).

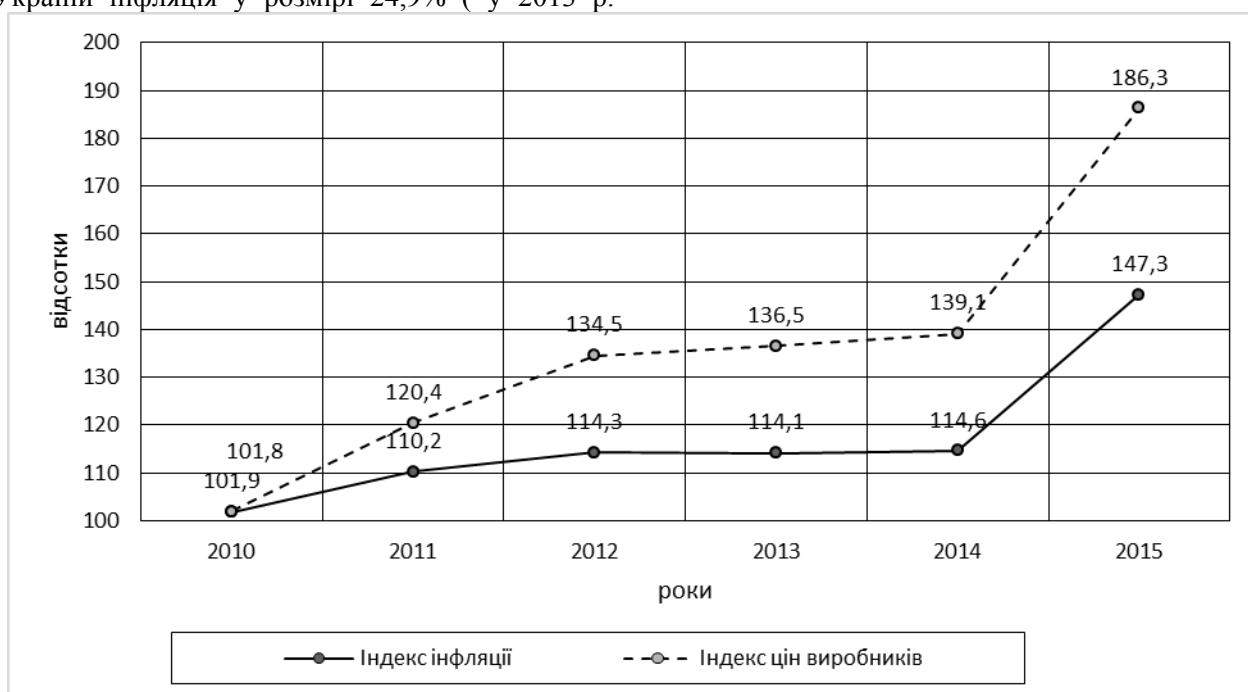

Рис. 1. Динаміка індексів інфляції та цін виробників в Україні на 1.01 з 2010 р. наростаючим підсумком*

* Побудовано автором за даними [2]

Основним інструментом протидії прискоренню темпів інфляції за останні два роки було підвищення процентних ставок. Облікову ставку НБУ було поетапно збільшено з 6,5% до 30,0% [1]. В результаті цього зазнали суттєвого зростання ставки за активними та пасивними операціями Національного та комерційних банків, в першу чергу в іноземній валюті, що практично унеможливило скористатися кредитними коштами для поповнення обігових коштів, погашення зобов'язань перед іноземними партнерами тощо.

Суттєве посилення жорсткості умов кредитування вплинуло на плани бізнесових

структур щодо майбутніх запозичень. Проведене Національним банком України опитування керівників підприємств щодо їхніх ділових очікувань показало, що частка підприємств, які планували брати банківські кредити, зменшилася до 36,7% (у 2014 р.), разом з тим збережено інтерес представників бізнесу до діяльності центрального банку (цікавилися 90,1% респондентів)[1].

Починаючи з 2012 р. в Україні у двічі скоротився експорт та імпорт товарів та послуг, про що свідчать офіційні статистичні дані (табл. 2).

Динаміка експорту та імпорту робіт та послуг в Україні за 2012-2015 рр.*

Показники	2012 рік		2013 рік		2014 рік		2015 рік	
	рік	перше півріччя	рік	перше півріччя	рік	перше півріччя	рік	перше півріччя
Експорт товарів, послуг, млн дол. США	86516	41667	81719	38963	65436	34409	-	23231
Імпорт товарів, послуг, млн дол. США	100862	48216	97353	44422	70042	36409	-	23678

* Складено автором за даними [2]

2014 рік можна по-праву вважати одним з найскладніших та найважчих років для економіки України, і відчули це на собі усі як пересічні українці, так і практично усі підприємства. Більшість підприємств гостро відчули нестачу власних фінансових ресурсів, потребу кредитних ресурсів, накопичили значні суми кредиторської заборгованості, що призвело до погіршення їхньої платоспроможності. Не усі

підприємства здатні швидко реагувати на прояви фінансової кризи, у зв'язку з чим зростає ймовірність ризику виходу з неї.

Фактори, які можуть спричинити фінансову кризу підприємства, поділяють на зовнішні фактори, тобто ті, що не залежать від діяльності підприємства, і внутрішні, тобто ті, що залежать, від діяльності підприємства (рис. 2).

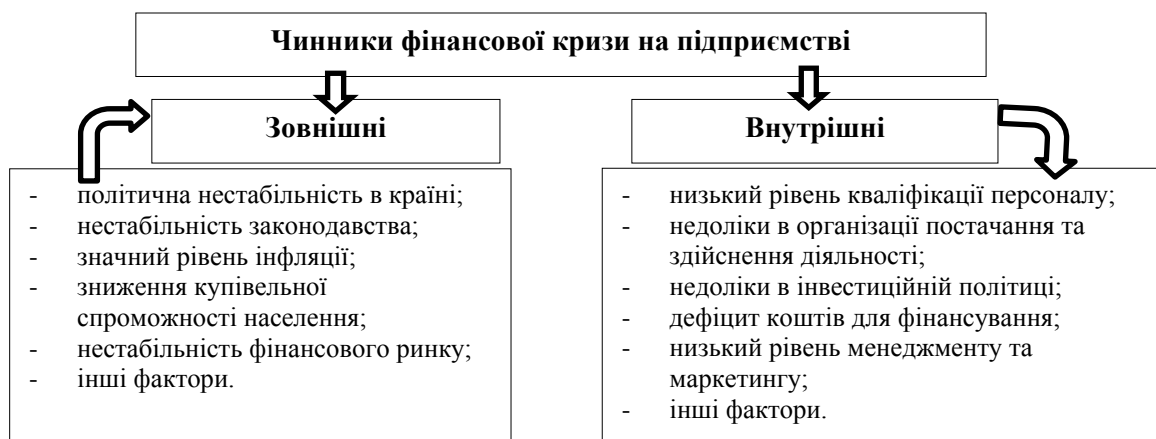

Рис. 2. Фактори фінансової кризи підприємств*

* Побудовано автором за даними [3]

Результатом впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників є зниження ділової активності підприємств, їх низька платоспроможність, яка призвела до кризового стану. Характерними ознаками низької платоспроможності підприємств є несвоєчасність погашення дебіторської та кредиторської заборгованості, сплата заборгованості у неповному обсязі, виникнення сумнівної та безнадійної заборгованості.

Оскільки дебіторська заборгованість займає значну питому вагу у складі оборотних активів і впливає на фінансовий стан підприємства, проаналізуємо її структуру та динаміку на прикладі підприємств Львівської області (табл. 3).

Як видно з табл. 3, найбільші розміри дебіторської заборгованості зафіксовані на початок 2014 (1 566,5 млрд грн) і 2015 рр. (1 962,8 млрд грн). Її питома вага в оборотних активах підприємств області склала 65,0 %. Аналіз також показав, що майже 50% в поточній

дебіторській заборгованості займає заборгованість за товари, роботи, послуги.

Різке збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців, про збільшення обсягу продажів або про неплатоспроможність і банкрутство частини покупців. Якщо ж дебіторська заборгованість зменшується у зв'язку зі зменшенням відвантаження продукції, то це свідчить про зниження ділової активності підприємства. Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є вкрай не вигідним для нього та його партнерів.

У країнах з розвинутими ринковими відносинами для розрахунків з покупцями широко використовується метод надання знижок за дострокової оплати. Відомо, що за умов

інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство-виробник реально одержує лише частину вартості реалізованої продукції. Тому підприємству інколи вигідніше

зробити знижку на реалізований товар за умови швидкої оплати рахунка, ніж втратити більшу суму в результаті інфляції.

Таблиця 3

Динаміка обсягу та структури дебіторської заборгованості підприємств Львівської області за 2011-2015 рр. (на початок року) *

Роки	Дебіторська заборгованість		У тому числі					
			За товари, роботи, послуги		За розрахунками з бюджетом		Інша поточна дебіторська заборгованість	
	млрд грн	частка в оборотних активах, %	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
2011	1 308,2	64,7	605,7	46,3	77,2	5,9	625,3	47,8
2012	1 426,7	62,2	654,9	45,9	87,0	6,1	684,8	48,0
2013	1 661,0	63,0	780,7	47,0	94,7	5,7	785,7	47,3
2014	1 566,5	64,2	733,1	46,8	90,9	5,8	742,5	47,4
2015	1 962,8	65,0	891,1	45,4	100,7	5,1	971,0	49,5

* Складено автором за даними [4]

Основою фінансово-господарської діяльності підприємства є розрахункові операції, внаслідок яких, з однієї сторони, виникає дебіторська, а з іншої – кредиторська заборгованість. Тому, на наш погляд, важливо також проаналізувати стан

розрахунків з кредиторами. Перш за все необхідно визначити обсяги та частку кредиторської заборгованості у поточних зобов'язаннях підприємств Львівської області, а також структуру цієї заборгованості (табл.4).

Таблиця 4

Динаміка обсягу та структури кредиторської заборгованості підприємств Львівської області за 2011-2015 рр. (на початок року) *

Роки	Кредиторська заборгованість млрд. грн		У тому числі:							
			За товари, роботи, послуги		За розрахунками з бюджетом та страхування		З оплати праці		Інша поточна кредиторська заборгованість	
	млрд грн	частка в поточних зобов'язаннях, %	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
2011	1 552,4	84,6	779,3	50,2	31,0	2,0	10,9	0,7	731,2	47,1
2012	1 753,3	83,6	883,7	50,4	33,3	1,9	10,5	0,6	825,8	47,1
2013	1 990,9	82,7	993,5	49,9	41,8	2,1	13,9	0,7	941,7	47,3
2014	1 915,5	82,6	978,8	51,1	40,2	2,1	11,5	0,6	885,0	46,2
2015	2 563,2	83,3	1 320,0	51,5	56,4	2,2	20,5	0,8	1 166,3	45,5

* Складено автором за даними [4]

На основі даних табл. 4 можна зробити висновок, що протягом останніх років на підприємствах Львівщини зростає як кредиторська заборгованість, так і її обсяг в поточних зобов'язаннях, що свідчить про дуже несприятливу ситуацію у розрахунках. Частка кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях за досліджуваний період складає більше 80%, а частка кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги – більше 50%. Важливим є також наявність та зростання на підприємствах області

заборгованості з оплати праці, а це посилює соціальну напругу та зменшує їх купівельну спроможність.

Стан розрахунків з дебіторами та кредиторами на вітчизняних підприємствах є напруженим, що виявляється у значних сумах заборгованості та тривалих термінах її погашення.

Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Львівщини за 2011-2015 рр. подана на рис.3.

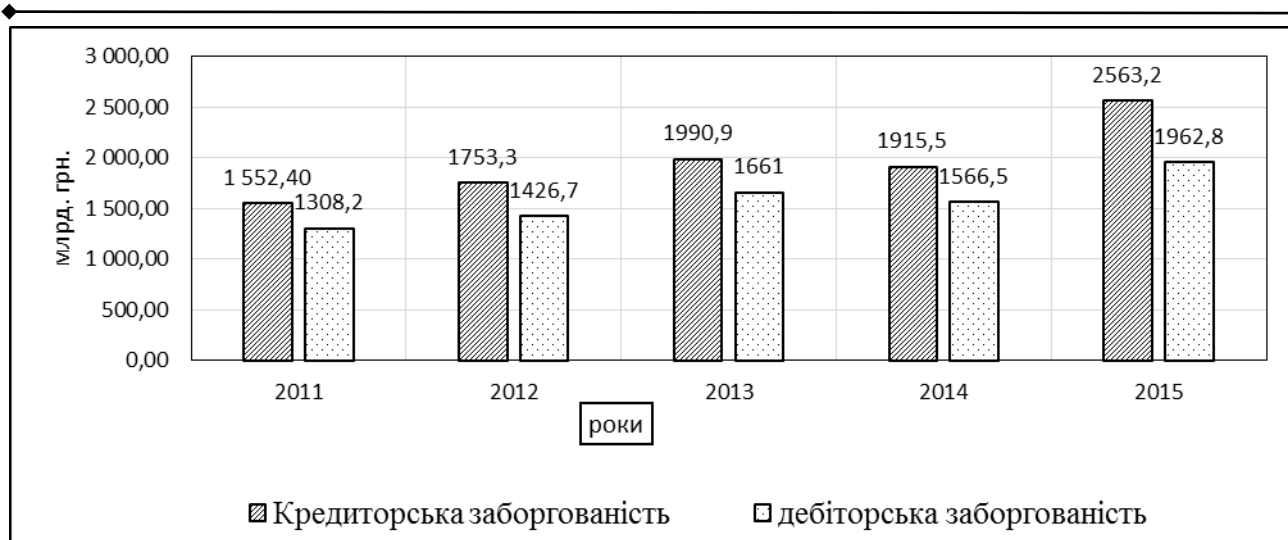

Рис. 3. Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Львівщини за 2011-2015 рр.*

* Побудовано автором на підставі [4]

У табл. 5 показано як змінювались темпи кредиторської заборгованості підприємств зростання та абсолютний приріст дебіторської і Львівщини за 2011-2015 роки.

Таблиця 5

Аналіз динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Львівщини за 2011-2015 рр.^{1*}

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
	роки				
Дебіторська заборгованість млрд грн	1 308,2	1 426,7	1 661,0	1 566,5	1 962,8
Абсолютний приріст (спад), млрд грн	-	118,5	234,3	-94,5	396,3
Темп зростання (спаду),%	-	109,05	116,42	94,31	125,29
Темп приросту (спаду), %	-	9,05	16,42	-5,69	25,29
Кредиторська заборгованість млрд грн	1 552,4	1 753,3	1 990,9	1 915,5	2 563,2
Абсолютний приріст (спад), млрд грн	-	200,9	237,6	-75,4	647,7
Темп зростання (спаду),%	-	112,94	113,55	-96,21	133,81
Темп приросту (спаду),%	-	12,94	13,55	-3,79	33,81

¹ Для розрахунку використано ланцюговий метод

* Побудовано автором на підставі [4]

Як свідчать розрахунки, найбільші темпи зростання та приросту дебіторської і кредиторської заборгованості, а також їх абсолютний приріст на підприємствах Львівщини спостерігались на початок 2015 року, адже 2014 р. за всіма оцінками був найскладнішим для економіки країни та підприємств.

З метою визначення фінансової стійкості підприємств Львівської області, рівня їх платоспроможності, фінансового стану та перспектив розвитку проведемо порівняльний аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості, так як значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською може створювати загрозу фінансовій стійкості підприємств і призводить до необхідності залучення додаткових джерел фінансування.

Відомо, що нормативне значення співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості визначено в межах 1,5-2. Тобто

нормальним вважається стан, коли кредиторська заборгованість перевищує дебіторську не більше ніж у два рази, але не менше ніж у 1,5 рази [5].

Отже, стан розрахунків між підприємствами Львівщини доцільно розглянути з точки зору співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості (табл. 6).

Протягом усіх років дане співвідношення є критичним і може характеризувати погіршення стану реалізації продукції, товарів та одночасну необхідність продовжувати операційну діяльність, навіть в умовах невиконання зобов'язань покупців та замовників тощо.

Значні обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств вимагають залучення фінансових ресурсів для погашення попередніх зобов'язань та продовження діяльності, пошуку нових ринків збуту своїх товарів, а це в умовах кризи є досить проблематичним.

Таблиця 6

Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств Львівської області за 2011-2015 рр.*

Роки	Кредиторська заборгованість млрд грн	Дебіторська заборгованість млрд грн	Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості
2011	1 552,4	1 308,2	1,19
2012	1 753,3	1 426,7	1,23
2013	1 990,9	1 661,0	1,20
2014	1 915,5	1 566,5	1,22
2015	2 563,2	1 962,8	1,31

* Розраховано автором на основі [4]

Причиною такого критичного стану розрахунків є не тільки вплив зовнішніх чинників, а й відсутність політики управління дебіторською заборгованістю підприємства та слабкий контроль за кредиторською заборгованістю. Управлінський вплив на дебіторську заборгованість може відбуватися завдяки заходам, що здатні покращити ситуацію, найважливішим, на наш погляд є реалізація товарів в кредит. Такий метод широко використовується у закордонній практиці, причому максимальний економічний ефект від «кредитної політики» підприємство отримає тоді, коли граничні витрати від кредиту будуть дорівнювати граничним прибуткам від збільшення обсягу реалізації [6]. Рекомендується до вирішення проблеми погашення дебіторської заборгованості підходити комплексно, враховуючи усі чинники, при цьому дотримуватись «принципу Парето», який означає, що рішення є оптимальним, якщо поліпшення стану за одним з критеріїв не спричиняє погіршення за іншим.

Ефективними сучасними методами управління заборгованістю є факторинг, форфейтинг та аутсорсинг. Аутсорсинг має ряд переваг основною є супровід заборгованості з моменту виникнення до стягнення боргу. Він дає можливість підприємству ефективно вирішувати ті завдання, якими самостійно займатися або дорого, або неможливо через нестачу ресурсів. При виборі методу підприємствам доцільно

провести оцінку усіх можливих ризиків та вибрати найоптимальніший.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження можемо стверджувати, стан розрахунків з дебіторами та кредиторами на підприємствах Львівщини є напруженим, що виявляється у значних сумах заборгованості та тривалих термінах її погашення. Структура активів підприємств є неефективною, оскільки частка дебіторської заборгованості складає більше 40% від суми обігових активів.

Співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю наближається до критичного значення, створює загрозу фінансовій стійкості підприємств та може призвести до банкрутства.

Основними причинами низької платоспроможності вітчизняних підприємств і Львівщини зокрема є екзогенні фактори, на які підприємство не має впливу. Тому для покращення стану розрахунків підприємствам на сьогодні необхідно використати внутрішні важелі: комплексний аналіз дебіторської заборгованості, управління заборгованістю, постійний моніторинг розрахунків, рефінансування дебіторської заборгованості.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення впливу дебіторсько-кредиторської заборгованості на фінансовий стан підприємств області, наповнення місцевого бюджету, а також рівень безробіття та зайнятості населення регіону.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Фінанси підприємств. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16430419/finansy/finansova_sanatsiya_pidpriemstv.
4. Звіт про економічну діяльність вітчизняних підприємств // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : підручник / Р. А. Слав'юк. НБУ, Університет банківської справи. – К. : УБС НБУ : Знання, 2010. – 550 с.
6. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент / Бланк І.О. – К. : Ельга, 2004. – 655 с.

REFERENCES

1. Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2014 rik [Annual Report of the National Bank of Ukraine 2014]. [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764> / [in Ukrainian].
2. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Committee of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Finansy pidprijemstv. Navchalni materialy onlain [Finance companies. Training materials online]. pidruchniki.com/16430419/finansy/finansova_sanatsiya_pidprijemstv. Retrieved from http://pidruchniki.com/16430419/finansy/finansova_sanatsiya_pidprijemstv [in Ukrainian].
4. Zvit pro ekonomichnu diialnist vitchyznianskykh pidprijemstv. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Report on the economic activities of domestic enterprises. The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Slavjuk, R. A. (2010.). Finansy pidprijemstv [Finance companies]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
6. Blank, I. O. (2004). Finansovyy menedzhment [Financial management]. Kyiv : Elha [in Ukrainian].

Одержано 22.02.2016 р.